

Anadolu Selçuklu Devrinde Hukukî Otorite ve Dinî Otorite İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme*

An Assessment of The Relationship Between Legal Authority And Religious Authority In The Anatolian Seljuk Period

Makale Geliş Tarihi Makale Kabul Tarihi
Article Submission Date Article Accepted Date
01.09.2026 07.09.2026

Şeyda Nur KARABIYIK**

Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
İstanbul/TÜRKİYE

karabykseyda@gmail.com, ORC-ID: 0000-0001-5738-2378

Özet

Selçuklu devri Anadolu'sunda hukukî ve dinî otoritenin ilişkisi, devletin siyasî ve toplumsal yapısının anlaşılması için önem arz etmektedir. Bu çalışmada, bahsi geçen her iki otoritenin temsilcileri üzerine değerlendirme yapılması amaçlanmaktadır. Hukukî otorite temsilcilerinin yargı süreçleri, dinî otorite temsilcilerinin toplum nezdindeki nüfuzu üzerinden ele alınmaktadır. Çalışmada kronikler, münşeat mecmuaları, devrin müelliflerinin eserleri ile onlara atfen yazılmış ve dönemi anlatan eserler ile ilgili konularda mevcut modern literatürden yararlanılmıştır. Her iki otoriteye dair yapılan çalışmalar mevcut olmakla birlikte hukukî otorite ile dinî otoritenin birbirleriyle olan ilişkileri açısından yapılan çalışmalar yeterli seviyede değildir. Bu nedenle bu çalışmayla beraber, Anadolu Selçuklu Devleti'nin hukukî ve dinî otoriteleri arasındaki ilişkinin birbirinden bağımsız değerlendirilemeyeceği ortaya konmak istenmiştir. Buna istinaden, hukukî otoritenin toplumdaki temsilcileri olan kâdî, nâib, kadı 'lkudât, emîr 'î-dâd gibi görevlilerin dinî otorite sayılan şeyhler, sûfîler ve tarikat liderlerinin toplum içerisindeki konumları ve saray ile olan ilişkileri ele alınmıştır. Sonuç olarak, Selçuklu Anadolu'sunda hukukî otoriteyle dinî otoritenin karşılıklı bir ilişki içerisinde olduğu ve bu otoritelerin adaletin toplum düzeninin korunmasına katkı sağladıkları anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Anadolu Selçuklu Devleti, kâdî, adalet, tasavvuf, sûfî.

Abstract

The relationship between legal and religious authority in Seljuk Anatolia is of great significance for understanding the political and social structure of the state. This study aims to evaluate the representatives of both authorities. The judicial processes of the representatives of legal authority are examined in relation to the influence of religious authority figures within society. The study draws upon chronicles, epistolary collections (münşeat), works by contemporary authors, secondary works referencing them, and relevant modern literature on the period. Although studies on both authorities exist, research addressing the relationship between legal and religious authorities remains insufficient. Therefore, this study seeks to

* Bu çalışma Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Orta Çağ Tarihi Bilim Dalı'nda ve Prof. Dr. Osman Gazi Özgüdenli danışmanlığında hazırlanmakta olan "Selçuklu Devri Anadolu'sunda Suç, Suçlu ve Ceza (1075-1318)" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** Sorumlu Yazar / Corresponding Author

Atıf/Citation: Karabiyik, Ş. N. (2026). Anadolu Selçuklu Devrinde Hukukî Otorite ve Dinî Otorite İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme, BAYÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 9(18), 84-92.

demonstrate that the relationship between the legal and religious authorities of the Anatolian Seljuk State cannot be assessed independently of one another. Accordingly, the social positions and court relations of officials who represented legal authority in society such as the kadi, nâib, kadi'l-qudat, and emîr-i dâd are examined alongside the positions of sheikhs, Sufis, and order leaders, who were regarded as religious authorities. Consequently, it is evident that legal and religious authority in Seljuk Anatolia existed in a reciprocal relationship, and that these authorities contributed to the preservation of justice and social order.

Keywords: Anatolian Seljuk State, kadi, justice, sufism, sufi.

Giriş

Anadolu Selçuklularının idarî ve siyâsî yapısı, Büyük Selçukluların devamı niteliğinde olup örf ve geleneklerin Anadolu'nun sosyal ve kültürel şartlarıyla şekillenmesiyle meydana gelmiştir. Hukukî alanda ise İslâm hukukunun şer'î hükümleriyle Türk devlet geleneği temelli örfî uygulamalar, devlet ve toplum düzeninin temel yapısını oluşturmuştu. Bu düzenin toplumsal yapıyı şekillendirmesinde dinî otoriteler önemli bir konumda bulunmaktaydı. Kâdî, emîr-i dâd, kâdî'l-kudât, nâib gibi devlet görevlisi olup hem de hukukî otoritenin devlet bağlantısının temeli sayılan kimselerle derviş, şeyh, toplumun önde gelen tarikat önderleri gibi birçok dinî şahsiyet toplum hayatında yer almaya başladı. Dinî ve hukukî otoriteler diye nitelendirdiğimiz bu zümreler, sadece dinî ve hukukî bilgilerin aktarılması hususunda değil aynı zamanda adaletin sağlanması, toplum düzeninin korunması, kaos ve olumsuzlukların yaşandığı durumlarda katkı sunmuşlardır. Dinî otoriteler zaman zaman hukukî otoriteyle zıt düşen görüşlere sahip olsa da genellikle Selçuklu devri Anadolu'sunun toplumsal hayatının düzeninin sağlanması açısından etkin rollerde olmuşlardır.

Anadolu Selçuklu Devleti'nde hukuk, Türk geleneklerinden oluşan örfî hukuk ile İslâmî kaideleri esas alan şer'î hukuktan meydana gelmekteydi. Büyük Selçuklu Devleti'nin idarî geleneğinin devamı sayılan bu sistemde vergi defterleri, kanunnâmeler, tapu ve vakıf kayıtları, kâdî sicilleri gibi kayıtlar olması gelişmiş bir hukukî yapının varlığına delil olsa da günümüze sınırlı şekilde ulaşmaları hasebiyle analiz ve değerlendirme yapabilmeyi güçleştirmektedir. Yargılamalarda sultana dahi herhangi bir ayrıcalık gösterilmemesi adalet anlayışının üstün tutulduğunu gösteren temel etmenlerden biriydi (İbn Bîbî, 2020, 123-124; Merçil, 2015, 173; Merçil, 1995, 331). Şer'î hukuk yapısında Kur'an ve Sünnet'e dayanan kurallarla yapılan yargılamalarda adalet unsuruna hassas yaklaşılması, örfî hukukta ise Türk töresi ve ananelerden oluşan kurallarla oluşmaktaydı. Böylece örfî hukuk ile şer'î hukuk, devlet düzenini ve adaleti tamamlayıcı unsurlardı. Buna istinaden sultanlar, şer'î hukuka dair meseleleri kâdîlara havale etmekte, alışveriş, ticaret, devlete ait davalar ve örfî davaları ise divân sahipleri (eshab-ı divân) ile ele almaktaydılar (İbn Bîbî, 2020, 123-124; Merçil, 2015, 173; Merçil, 1995, 331; Budak, 2024, 229). Sultanlar, örfî davaların soruşturma ve yargılamasında emîr-i dâd'ı görevlendirmekteydi (İbn Bîbî, 2020, 94).

Müslüman devletlerde olduğu gibi Türk devletlerinde de her türlü şikâyetle ilgili konu ayrımı yapılmaksızın halk tarafından geline yer olan Divân-ı Mezâlim'de ayrıca divânın başkanlığını bizzat sultan yapmaktaydı (Merçil, 1995, 330). I. Gıyâseddin Keyhüsrev'den I. Alâeddin Keykubâd döneminin ortalarına kadar sultanlar adlî işlerle ilgili hususlar için haftanın iki günü dâdgâhta olup olan Divân-ı Mezâlim'de adaleti sağlamak, halktan gelen şikâyetleri dinlemek üzere bulunurlardı, kendilerinin olmadığı durumlarda vezirin sultanı vekâlet etmesiyle adaletin sağlanmasına özen göstermekteydiler. Ayrıca sultan yılda bir kez şer'î mahkeme huzurunda kendisinden temsili biçimde davacı olan biriyle kâdînın önünde bulunup, kâdînın buyruklarını kanunlara dayandırmasıyla devam eden bir süreçte yer alırdı. Sultana hiçbir ayrıcalık gösterilmez, bizzat kendisinin yargılandığı bir yargılama sürecine tabi tutularak kâdî önünde ve şer'î hukuka istinaden yargı sürecinde yer alırdı (İbn Bîbî, 2020, 123-124).

Anadolu Selçuklu Devrinde Hukukî Otorite ve Dinî Otorite İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme

Anadolu Selçuklu Devleti'nin hukuk tarihiyle ilgili yapılan çalışmaların önemli bir bölümü müessese tarihi bağlamında ele alınmaktadır.¹ Özellikle Anadolu Selçuklularındaki hukuk otoritelerinin (kâdî, emîr-î dâd, kâdî'l-kudât, nâib) tarihsel ve hukukî konumları da ele alınmıştır. Bununla birlikte Anadolu Selçukluları devrindeki dinî otoriteler (derviş, şeyh, tarikat önderleri) hakkında gerek biyografik gerekse teolojik çalışmalar yaygın bir biçimde yapılmaktadır.²

Bu çalışma, Anadolu Selçuklu Devleti'nde derviş, şeyh, tarikat önderleri gibi dinî otoritelerin hukuk üzerindeki konumu kâdî, emîr-î dâd, kâdî'l-kudât, nâib gibi devlet otoriteleri ile ilişkileri üzerinden ele almaktadır. Hukukî meselelerde bu iki grubun ortak veya karşıt görüşlerde bulunmalarına sık sık rastlansa da mevcut literatürde yeterli seviyede ele alınmadığı görülmektedir. Bu çalışma, Anadolu Selçuklu Devleti'ndeki dinî otoritelerin devletle olan ilişkilerini hukuki zeminde göstermesi bakımından önemlidir. Çalışmada dönemin çağdaş kronikleri, münşeat mecmuaları ve dönemde yaşamış kişilerin eserleri ile onlara atfen yazılmış ve dönemi anlatan eserler ile ilgili konularda mevcut modern literatürden yararlanılmıştır.

Çalışmada dönemin atmosferini yansıtan *İbn Bîbî'nin El-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'Alâiyye* adlı eseri, Kerîmüddin Aksarâyî'nin *Müsâmeretü'l-Ahbâr*'ı, Niğdeli Kâdî Ahmed'in *el-Veledü's-Şefîk Ve'l-Hâfidü'l-Hâlik*'i, Anonim *Selçuknâme* ile Elvan Çelebi'nin *Menâkıbü'l-Kudsiyye fi Menâsibi'l-Ünsiyye*'si, Zencânî'nin *Kitâbü'l-Letâ'ifi'l-'Alâiyye fi'l-Fezâ'ili's-Seniyye*'si, Yûnus Emre *Divânı*, Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin *Mektubât*'ı, *Mesnevî*'si, Hacı Bektaş-ı Velî'nin *Velâyetnâme*'si, Ahmed Eflâkî'nin *Âriflerin Menkıbeleri*, Sadreddin Konevî'nin *El-Fükûk fi-Esrâr-ı Müstenidât-i Hikemi'l-Fusûs*-Fusûsü'l-hikem'in Sırları, Hasan b. Abdülmü'min el- Hôyî'nin *Gûnyetü'l-Kâtib ve Münyetü't-Tâlib*'i, Aziz b. Erdeşir-i Esterâbâdî'nin *Bezm u Rezm*, Şihabeddin b. Fazlullah El-Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr* Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım adlı eserlerinden faydalanılmıştır. Bahsi geçen eserlerde, Anadolu Selçuklu Devleti'nin hukukî yapısına dair kıymetli bilgiler verilmektedir.

1. Hukukî Otoriteler

Selçuklu devri Anadolu'sunda hukukî otoriteler, devletin yargılama, soruşturma ve adaletin sağlama süreçlerinde rolü olan kimselerdi. Bu kişiler; kâdî, Emîr-î Dâd, Kâdîlkudât, nâib idi. Kâdî, sultan tarafından şer'î hukukun toplum nezdindeki temsilcisi olarak görevlendirmişti (İbn Bîbî, 2020, 123-124). Kâdîlik makamına genellikle fakih ve ulema soyuna mensup kişiler atanmaktaydı. Kâdîlik mesleği babadan oğula aktarılmakta, ayrıca hakem rolünde günlük davalarda ünlü âlimlerle istişare edip verdiği hükümler İslâm'a dayanmalıydı (Ayan, 2014, 371). Zencânî, kâdîların vakıf, nikâh ve yetim hakları gibi pek çok toplumsal meselede görevli olduklarını, adaletin gözetilmesi, davacı ile davalı arasında herhangi bir ayırım yapılmaması ve hüküm verilirken adaletten ayrılmamaları gerektiğini belirtmektedir (Zencânî, 2024, 237).

Anadolu Selçuklu sultanları, fethettikleri bölgelere kâdî ve hatip atamalarına yönelik taleplerini hilafete ileterek, fethedilen yerlerin hukukî ve dinî düzenini tesis etmekteydiler. Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurucusu olan Kutalmışoğlu Süleyman Şah (öl. 479/1086), 475/1083 yılında bütün Kilikya beldelerini hakimiyeti altına aldıktan sonra Tarsus'u da fethedince kâdî İbn Ammâr'a bir elçi göndererek, yeni fetihlerle elde ettiği şehirler için kâdî ile hatip göndermesini istedi (Turan, 2014,

¹ Burada tek tek yayınlara yer vermek çalışmanın sınırlarını aşacağından temel eserlerden bazıları şunlardır: (Köprülü, 1938; Köprülü, 1983; Uzunçarşılı, 1983; Merçil, 2015; Turan, 2002; Aktaş, 2023; Akman, 2023; Taşdelen, 2023)

² Anadolu Selçuklu Devleti'nin tasavvuf liderlerinden özellikle Mevlânâ Celâleddin Rûmî, Hacı Bektaş-ı Velî, Yunus Emre, Elvan Çelebi ve Anadolu halkının hafızasında yer etmiş birçok önde gelen hakkında bolca çalışma yapıldığından burada tek tek bahsedilmeye gerek duyulmamıştır. Ancak bu iki otoritenin birbirleriyle olan ilişkileri hususundaki çalışmalar henüz yeterli seviyede değildir.

Anadolu Selçuklu Devrinde Hukukî Otorite ve Dinî Otorite İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme

98). Sultanlar nezdinde fetih sonrası kâdî tayinine öncelik verilmesi, kâdîlığın devlet teşkilâtında adaletin tesisi ve siyasî meşruiyetin sağlanmasında merkezi bir işleve sahip olduğunu göstermektedir.

Anadolu Selçuklu Devleti sultanları, Alâeddin Keykubâd devrinin ortalarına kadar pazartesi ve perşembe günleri oruç tutup dâdgâhta hazır bulunurlardı ve adaleti sağarlardı, şer’î davaları kâdîya, alışverişle ilgili, devlete ait ve örfî hukuka dair davaları, divân sahipleri sonuçlandırır, hiçbir şekilde haksızlık edilmesine müsaade edilmezdi (İbn Bîbî, 2020, 123). Divân-ı Mezâlim’e bulunulan şikâyetlerde çoğunlukta sultan dinleyici olarak yer alıp bizzat adaletin tecelli etmesi için teşebbüste bulunurdu. Şikâyetler memur ve halkın ekonomik durumuna dair, divân görevlileriyle ilgili, vakıflara dair, üst düzey devlet memurlarıyla ilgili olabilmekteydi. Sultan bizzat kendisi Divân-ı Mezâlim’e gelmediyse vekili olarak vezir başkanlık etmekteydi (Turan, 2002, 417). Divân-ı Mezâlim haftada iki gün toplanırdı, vezir sultanın vekili olduğu için devlet adamlarını tutuklama yetkisine de sahipti (Turan, 2002, 417). I. Gıyâseddin Keyhüsrev devrinden I. Alâeddin Keykubâd devrinin ortalarına kadar Anadolu Selçuklu sultanları Divân-ı Mezâlim’de toplanırdı (İbn Bîbî, 2020, 123).

Toplantı ve nizamı sağlama geleneği Anadolu Selçuklu Devleti’nin yıkılışından sonraki devirlerde de devam etmiş olup Anadolu beylikleri de Anadolu’da zulüm görenlerin haklarını arayabilecekleri divânlar kurmaya gayret etmiştir. Nitekim 782/1381 yılı civarı Kâdî Burhaneddin devrinde Anadolu’daki siyasî istikrarsızlığın bir yansıması olarak adalet yoksunluğu halk üzerinde bir buhran yaratmıştı. Bu sorunun çözülmesi maksadıyla Kâdî Burhaneddin, bir tellal vasıtasıyla haksızlığa uğrayanların şeriat mahkemelerine başvurmalarını duyurmuş, ardından kâdîlara soruşturma yaptırıp sorunun incelenmesine ve her gün bu hususlara dikkat ederek divânı kurdurup halkı huzurunda kabule gayret göstermiştir (Esterâbâdî, 2014, 218-219).

Kâdîlar kendi kazalarından, Konya’da baş kâdî ise yani kâdîkudât tüm memleketten sorumluydu (Turan, 2014, 44-45). Kâdîkudâtın diğer kâdîlardan farkı yargı teşkilatının başında olması ve kâdîların atamasında, denetlenmesi ve görevden alınması onun yetki alanları içerisindeydi (Tyan, 1991, 374). Memleketin hukuki işlerinin başında olup ilgilenen kişi olan kâdîkudât, hükümlerini şer’î hukuk dairesinde Hanefî fıkha yönelik vermektedir (Uzunçarşılı, 1988, 122). Günümüze gelebilen kâdîlık menşûrları içerisinde Ziyaeddin Mehmed isimli kişinin Anadolu Selçuklu Devleti’nin ve ordularının baş kâdîsı/kâdîkudât al-memâlik hâkim al- asâkir al-mansûre olarak payitaht olan Konya kâdîlığına tayini yer almaktadır (Turan, 2014, 40). Bu tayin bilgisi sonrasında kişinin nitelikleri ve meziyetleri, saltanata yaptığı hizmetlerden bahsedilerek Tokat ve Erzincan kâdîlıkları ile ordunun hâkimliği de görevleri arasına eklenip payitaht olan Konya kâdîlığına tayini ile beraber tüm ülkenin şer’î mahkemelerinden sorumlu olduğu, kendisine naip seçerken dindar ve tamahkâr olmayan, davalara bakarken herhangi bir ayrımcılık yapmamasına dikkat etmesine, nikâh akdi, miras paylaşımı, vesika, sicil ve şâk tahriri, vasiyet takdimi, yetim ve kayıp mallarının korunması, şahitlerin doğruluğu, vakıf, camii, medrese, yol gibi hayır işlerinin gözetilmesi gibi pek çok sosyal görev baş kâdî olan kâdîkudâtın görevleri arasında sayılmaktadır (Turan, 2014, 40).

Emîr-î Dâd, hükümet işleriyle yakından ilgili bir görevli olup üst düzey adli yargılamalarla ilgilenmekteydi. Üst kademeli devlet görevlilerini tutuklama yetkisi bulunmaktaydı. (Turan, 2002, 411). Sultan I. Alâeddin Keykubâd, şüphe duyduğu devlet görevlileri olan Kemaleddin Kamyar, Zahüriddin Mansur ve Şemseddin’i emîr-î dâd’a tutuklatmıştı (Uzunçarşılı, 1988, 98; Turan, 2002, 411). Sultan, emirlerin tutuklama öncesi meydanda dövürülmelerini ardından evlerinin yağmalanmasını da istemiştir (Uzunçarşılı, 1988, 98). El- Hoyî’nin münşeat mecmuasında emîr-î dâd’ın hitabı “emirlerin ve uluların meliki, yüce ve saygın hünerleri yayan, insanların en âdili, devletin iftihar, sultanlar sultanının güvendiği, muazzam, hass, adalet divânının sahibi olan mutlak hüdâvendigârın güneşi saadet semeresiyle verimli olan” ifadeleriyle yer almaktadır (El- Hoyî, 2018, 136). El- Hoyî’nin münşeatında emîr-î dâd için kullanılan hitaplara baktığımızda, sadece adlî bir görevde yer almadığı, emirler ve ileri gelen devlet adamları içerisinde üst düzey bir konumda olduğu anlaşılmaktadır.

Anadolu Selçuklu Devrinde Hukukî Otorite ve Dinî Otorite İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme

Selçuklu devri Anadolu'sunda bir kâdî nâibinin ismi ve sahip olduğu özelliklerle ilgili bilgiler mevcuttur. Niğdeli Kâdî Ahmed, Söküncür Mahkemesi'nin Nâibi Seyyidü'n-nevvâb ve'l-hükkâm Rükneddin Mes'ûd'un huzurunda Muhammed Bey Söküncürî'nin çeşitli suçlarının sabit sayıldığından bahsetmektedir (Niğdeli Kadı Ahmed, 2015, 262). Onun ifadelerine istinaden, bahsi geçen kişinin haşhaş kullanması, mahkemelerde zorla şahitlik yaptırması, yalancı şahitlikte bulunması, iftira etmesi ve Ramazan ayında herhangi bir mazereti olmaksızın orucunu bozması gibi suçlarının nâibin huzurunda sabit kılındığını ifade etmektedir. Nâib Rükneddin Mes'ûd'un adil bir kimse olarak nitelendirilmesi ise adalet vasfının, hukukî otoritenin meşruiyetini sağlayan temel unsurlardan biri olduğunu göstermesi bakımından ayrıca önemlidir (Niğdeli Kadı Ahmed, 2015, 262).

2. Dinî Otoriteler

İslâm tasavvufunun en önemli özelliklerinden biri, tarikatlar yoluyla pratik hayatta uygulamaya geçilmesi idi (Türer, 2019, 89). Anadolu Selçuklu Devleti'nde tasavvufun gündelik hayatın içerisinde yer alması, dinî otoriteler diye ifade ettiğimiz grubun (derviş, şeyh, tarikat önderlerinin) toplumla bütünleşmeleriyle başlamaktaydı. XI. yüzyıldan itibaren İslâm dünyasında başlayan tarikatlaşma sürecinin hızlanmasıyla toplumun tarikatları ve zihniyetlerini kabul süreçlerinde artış yaşandı. Bu nedenle siyasal iktidarlar, toplumla olan ilişkilerinde sûfiler gibi toplum içinde yüksek bir karizmaya sahip şahsiyetlerle yakın temas kurmaya başladılar (Ocak, 2015, 74-75). Selçuklu sultanları dönemin dinî otoriteleriyle ilişkilerini iyi bir zemine oturtmuş, her daim onlara saygı göstermişlerdir (Kara, 2002, 474). El-Ömerî, Selçuklu sultanlarının adet olduğu üzere, Cuma günü halkla selamlaştıklarını, bu selamlaşmada kâdîların, fakihlerin, sûfilerin ve hatta tüm sarıklıların sultanın huzurunda bulunduklarını aktarır (El-Ömerî, 2014, 139).

Sûfilğin³ yayılmasıyla tekke ve tarikatlar devletler tarafından âdeta resmen tanınır hâle gelmişti. Bu durum birçok devlet büyükleri ve sultanların şeyhlere mürit olmalarını da beraberinde getirdi. Siyasî ve toplumsal karışıklıkların yaşanmasıyla şeyhlerin mürit sayılarının fazlalığı önem arz etmekteydi. İslâm dünyasında bu durumun yaşanmasıyla binlerce müridi olan şeyhlerin siyasî roller üstlenebilecekleri güçleri meydana geldi. Bu nedenle sultanlar kimi zaman baskı kimi zaman destek yoluyla kontrol etmeye çalışmaktaydı (Köprülü, 1976, 197). Selçuklu devri Anadolu'sunda tasavvufî düşüncenin gelişimi, XIII. yüzyıldan itibaren Moğol İstilasını nedeniyle şeyh ve dervişlerin Anadolu'ya gelişlerinde artış yaşanmıştı. Bu süreçte Anadolu'da esas olarak takvayı öne çıkaran Irak mektebi ile melâmet ve estetik yönleri ağırlık veren Horasan merkezli mektep etkili olmuştur (Ocak, 2002, 505). Tasavvufî düşünceyi temsil eden bu kitlelerle, Ahmed-i Yesevî geleneğinden beslenen popüler tasavvuf akımları da özellikle Türkmen toplulukları arasında yayılmıştır. XIII. yüzyılın ikinci yarısında Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin düşünceleri Mevlevîlik yolunu oluşturmuştu. Kırsal ve göçebe Türkmenler arasında ise Yesevîlik, Vefâîlik, Kalenderîlik ve Haydarîlik gibi yerel inançlarla kolayca bütünleşen tarikatlar yayılmış ve zamanla menkıbe ve halk inançlarının etkili olduğu anlayış meydana gelmiştir (Ocak, 2002, 505).

İslâm dünyasında tasavvufî hareketlerin artış göstermesi, XII. ve XIII. yüzyıllarda Anadolu'yu da etkilemekte olup Anadolu'daki merkezî otorite boşluğu, Moğol İstilasını ve Haçlı Seferleri gibi pek çok olumsuz durum yaşanmasına istinaden tekke ve şeyhlerin nüfuzunun artmasına neden olmaktadır (Köprülü, 1976, 196). Moğol İstilasını öncesinde Anadolu'ya sığınmak için gelen âlimler, şâirler, sûfiler ve zanaatkarların sayısı artış gösterdi. Anadolu Selçuklularında bu dönemde Konya gibi birkaç şehir ekonomik olarak gelişti, camiler, medreseler ve kervansaraylar inşa edilerek devletin İslâmî yönünün gelişimine katkı sağladı (Mecit, 2014, 192-193).

³ Tasavvuf yolunda nefis mücâhadesini sürdürenlere mürid ve mutasavvıf, bu mücâhadesini tamamlayıp kemale erenlere ise sûfî denilmekteydi. (Öngören, 2010, 471).

Anadolu Selçuklu Devleti'nin kuruluşu sonrasındaki güçlü olduğu zamanlarda pek çok şehir gelişme gösterince İran, Mısır, Irak, Suriye ve Horasan gibi merkezlerden Anadolu'ya gelen tarikat mensupları vardı. Anadolu'da devlet tarafından hoşgörüyü yaklaşım gösterildiği için Mevlânâ gibi pek çok mutasavvıf yerleşerek dinî otoritenin temellerini oluşturdu. Fuat Köprülü, "Mevlânâ, Sultan Veled gibi mutasavvıfların çağdaşı olduğu düşünülen Yûnus Emre'nin henüz o devirde işlenmemiş Türkçeyi ruhun ve duyguların en ince yönleriyle ifade ederek kullanması sosyal çevresinin bir ürünü olmalıdır." fikriyle Anadolu'da gelişen Türk sûfilîği ile Orta Asya sûfilîği arasındaki temel farkların niteliklerini ortaya çıkaran sebeplerin daha iyi anlaşılabilceğini söylemektedir (Köprülü, 1976, 216-217). Yûnus Emre'nin "peygamber yerine geçen hocalar, bu halkın başına zahmetli oldu." beyiti devrinin âlimleri, dervişleri ve siyasi yapısını yerer, "okursun tesnif kitap nice bina verip ya rab, havf u recâ sende yok öyle bir Tatarsın" (Yûnus Emre, 1976, 21) beyitlerindeki Tatarlardan kastettiği Moğollar olup dönemin dinî otoritelerini tümüyle reddetmeyip dinî bilginin dış görünüşle sınırlandırılmaması, ahlâkî olgunluk seviyesinin olması gerektiğini ifade etmektedir.

3. Anadolu Selçuklu Devrinde Hukukî Otorite ve Dinî Otorite İlişkisi

Anadolu Selçuklu Devleti'nde hukukî otorite ve dinî otoritenin ilişkisi birbirinden bağımsız şekilde ilerlemek yerine, gündelik hayat içerisinde birbirini etkileyen yapıdaydı. Hukukî otoritenin temsilcileri toplumun ihtiyaçlarına yönelik çözümler üretirken, dinî otorite mensupları ise sahip oldukları nüfuz dahilinde bu çözümlere destek olmaktaydı. Mevlânâ'nın kâdîların adalet yönünü ve ilimlerini övdüğü noktalarda, dinî otoritenin hukukî otoriteyi kabul ettiği anlaşılırken kimi zaman müritleri için yardımcı olunmasını istediği durumlarda hukukî otoriteyi yönlendirdiği çıkarımı yapılmaktadır. Mevlânâ'nın müritlerinden olan Ahmed Eflâkî (öl. 761/1360) *Menâkıbü'l-Ârifîn* adlı eserinde, kâdîlar ile Mevlânâ ve çevresindekilerin ilişkilerine dair bilgiler vermektedir. Özellikle pek çok kâdî adı ve görev yaptıkları yerlerden bahsederek kâdîların sahip oldukları özelliklere de değinmektedir. Eflâkî eserinin bir bölümünde, Konya Kâdîsı İzzeddin, Amasya Kâdîsı İzzeddin ve Sivas Kâdîsı İzzeddin'in kendi devirlerinin bilge kişilikleri olduklarını ifade eder (Eflâkî, 1973, 175). Eserde özellikle Konya, Amasya ve Sivas kâdîlıklarından sıklıkla bahsetmesi, bu kâdîlık makamlarının önem arz ettiklerini gösteren etmenlerden biridir.

Özellikle Mevlânâ ve müritlerinin eserlerinde sıklıkla adları geçen Sivas ve Kayseri kâdîları Celaleddin ve İzzeddin ile Mevlânâ'nın iletişimlerinin kuvvetli olduğu anlaşılmaktadır. Bu kuvvetli iletişimin göstergesi olarak Selçuklu bürokrasisiyle paolitik ve siyasî ilişkiler ağı kurularak Mevlânâ müritlerinin suç afları, vergi afları gibi hukukî konularda etkileri olduğu anlaşılmaktadır (Mevlânâ Celâleddin Rûmî, 1999, 111; Eflâkî, 1973, 175). Bu durum, Selçuklu devri Anadolu'sunda dinî otoritenin sadece kâdîların temsil ettiği hukukî otoriteyle sınırlı olmayıp sûfî çevrelerin sahip oldukları manevî ve toplumsal nüfuz kanalıyla siyasî ve hukukî temaslarda bulunduklarını göstermektedir. Nitekim Mevlânâ'nın Sivas ve Kayseri kâdîlarıyla kurduğu ilişkiler ağının yakınlık derecesi Anadolu Selçuklu Devleti bürokrasisi arasındaki temasın örneklerinden biridir. Mevlânâ'nın müritlerinin suç ve vergi afları gibi durumlarda etkili olabilmesi, dinî otoritenin hukukî uygulamalar üzerindeki etkisini gösteren örneklerden biridir. Bu açıdan bakıldığında, Anadolu Selçuklu toplumunda kâdîlar yalnızca şer'î hükümleri uygulamada değil aynı zamanda dinî otoritelerin meydana getirdiği toplumsal nüfuz ağının içinde şekil aldığı bir durumun meydana geldiği anlaşılmaktadır. Ahmet Yaşar Ocak, Mevlânâ'nın tasavvuf anlayışını ortaya koyduğu eserlerine bakıldığında, yazım dilinin Farsça olmasına karşın, sanılanın aksine devrin sadece yüksek bürokratik kesimiyle değil aynı zamanda Türkmen çevrelerine de geniş ölçüde nüfuz ettiğinden bahsetmektedir (Ocak, 2002, 510).

Anadolu Selçuklu Devleti'nde dinî otoritelerin hukukî otoritelere bakış açısı, dönemin eserlerine yansdığı kadarıyla saygılı bir çerçevededir. Dönemin tasavvuf ehli kâdîlara genellikle saygı duymuş ve onların otoritelerini kabul etmişlerdir. Aksarayî eserinde önemli Selçuklu şehirlerinin kâdîlarına

Anadolu Selçuklu Devrinde Hukukî Otorite ve Dinî Otorite İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme

eserinde yer vermiştir. Onlara duyduğu saygıdan ve hürmetten eserinde bahsetmekten çekinmemiştir. 1265 yılı sonrasında Konya’da Kâdî Siraceddin Mahmud el-Urmevî, Aksaray’da Kâdî Eminateddin Tebrizî, Kayseri’de Kâdî Celaleddin, Sivas’ta Kâdî İzzeddin, Tokat ile Niksar’da ise Sadeddin ve Bedreddin Kazvinî, Karahisar’da Taceddin Hoyî kâdîlik yapmaktaydı, kâdîasker ise Kâdî Hüsameddin idi. Aksarayî bahsi geçen kâdîlara dair, onların müctehiddi⁴ ve çeşitli ilim dallarında, gerçeklerin derinliklerinde ve şer’î kurallarda öyle bir seviyeye ulaştıklarını, onların karşısında arşın kürsüden daha düşük seviye haline geldiğini belirtir. Kendi döneminin kâdîlarını onlarla karşılaştırıp “gözü kara kâdîlar, onlar gibi dinî ilimlerin sofrası sorumlusu değildir, aksine bu bilgisiz ve beceriksiz çanak yalayıcılar onların mutfağına layık bile olamazlar (Aksarayî, 2023, 69).” diyerek geçmişte ilmi kuvvetli olan kâdîlar sayesinde toplumun huzur içinde olduğunu, kendi döneminin kâdîlarının, şeyhlerinin ve yöneticilerinin niteliklerinin zayıfladığını ve bunun da siyasî ve toplumsal bir gerilemeye yol açtığını ifade etmektedir.

Kâdîlar kimi zaman dinî otorite temsilcilerine istinaden, halktan gelen şikâyetleri dikkate almamaktaydı. Nitekim Eflakî’de geçen bir bahiste, Mevlana’nın ölümü sonrası Kâdî Siraceddin-i Urmevî’ye Konya halkının ileri gelenleri sema ve rebabın yasaklanması hususunda şikâyetle bulundular. Ancak Kâdî Siraceddin bu şikâyeti dikkate almadı (Eflakî, 1973, 217-391). Kaynağın ifadesinde bu tutumun nedeni belirtilmediğinden, kâdînın Mevlânâ ve çevresiyle olan yakın ilişkileri nedeniyle bu kararı almasında etkili olabileceği düşünülebilir. Mevlânâ’nın müritlerinin iş bulmaları, vergi afları, çeşitli konulardaki suçlarının affedilmesi gibi ricaları onun sadece dinî bir otorite olduğunu değil aynı zamanda toplum nazarındaki nüfuzunu bürokrasi sınıfıyla olan bağlantılarını etkin bir şekilde kullandığını göstermektedir. Bir mektubunda yıkılan bir bağ duvarını onardığı için masrafı fazla olan bir müridinin masrafları için yardım istemektedir (Mevlânâ Celâleddin Rumî, 1999, 27). Yine bir başka mektubunda Kemaleddin adlı müridinin zarara uğraması nedeniyle borçlarının yüksek olduğu, bu nedenle herkesin ödemekle yükümlü olduğu vergiden muaf edilmesi gerektiğine dair ricada bulunmaktadır (Mevlânâ Celâleddin Rumî, 1999, 29). Bu olaylara bakıldığında, dinî otoritelerin sosyal hayat içerisindeki saygın konumları ile sahip oldukları mürit sayısının nüfuzu sayesinde hukukun şekillenmesinde rol oynadılar. Dolayısıyla Selçuklu devri Anadolu’unda hukuk sadece devlet eliyle değil aynı zamanda dinî ve tasavvufî çevrelerle şekillenen bir yapıda olduğu söylenebilir.

Hukukî otoritenin dinî otoriteyle birbirlerini etkileyebildiklerini gösteren delilleri kaynaklarda bulmak mümkündür. Bu etkileşim içerisinde hukukî otoritenin dini otoriteye mürit olduğunu aktaran rivayetler buna örnek teşkil edebilir. Hacı Bektâş-ı Velî (ö.669/1271) *Vilâyetnâme*⁵’sinde bahsi geçen bir rivayete göre kâdî, sultan tarafından Kırşehir’in Kalecik kazasındaki bir olayı teftiş etmek için gönderilmiştir. Hacı Bektâş-ı Velî kâdîya kendisinin layığıyla teftiş edilip edilemeyeceğine dair sorusu üzerine kâdî “doğru dürüst bir şekilde teftiş yapamasaydım bu olay için görevlendirilmezdim.” der. Hacı Bektâş-ı Velî “bunca zamandır burada olduğunu anlamak için çok uğraştığımı, fakat anlayamadığımı, kâdînın doğru dürüst şekilde teftiş edebileceğini” belirtir. *Vilâyetnâme*’de aktarılan rivayete göre, kâdînın bu cevap karşısında etkilenip kâdîlik makamını bırakarak kendini Hacı Bektâş-ı Velî’nin dergâhına teslim edip derviş olmayı seçtiğini ve bunun üzerine Hacı Bektâş-ı Velî müritlerine kâdîyı tıraş etmelerini ve bir başlık giydirmelerini istediğinden bahsedilmektedir. Bunun üzerine, dervişliğe geçen kâdî, çevresine bu durumdan bahsederek, onların

⁴ Kur’ân ve sünnet dinî hükümlerin temel kaynağıdır fakat bunların anlaşılıp yorumlanması için akıl önemli bir rol oynamaktadır. İctihad, naslardan şer’î hükümleri ortaya çıkarmaya yönelik çabayı ifade eder, bu işi yapan kişiye de müctehid denirdi (Apaydın, 2000, 432).

⁵ Hacı Bektâş-ı Velî’ye dair rivayetlerden bahseden menâkıbnâmedir. Diğer menâkıbnâmelerden farklı olarak Bektaşî geleneğinde daha çok vilâyetnâme veya velâyetnâme diye adlandırılan ve hemen hepsi Bektaşîliğin ortaya çıktığı XV. yüzyılın son çeyreğiyle XVI. yüzyıl başları arasında yazıya geçirilmiş bulunan bir seri Bektaşî menâkıbnâmesinin en tanınmışıdır (Ocak, 1996, 471).

Anadolu Selçuklu Devrinde Hukukî Otorite ve Dinî Otorite İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme

An Assessment of The Relationship Between Legal Authority And Religious Authority In The Anatolian Seljuk Period

da Hacı Bektâş-ı Velî'yi görmek için yola koyulduklarını ve etkilenip mürit olduklarını ifade etmektedir (Hacı Bektâş-ı Velî, 2014, 409).

Selçuklu devri Anadolu'sunda hukukî meselelerde kimi zaman dinî otoriteler, hukukî otoriteleri eleştirel bir tavır takınmaktan çekinmemişlerdir. Onların bu tavırlarını kaleme alınan eserlerde bulmak mümkündür. Kâdîların devlet nizamını bozmaya yönelik hareketlerini eleştiren menkıbelerden biri Elvan Çelebi'nin *Menâkıbü'l-Kudsiyye*'sinde yer almaktadır. XIII. yüzyıl Anadolu'sunda özellikle Türkmenler içerisinde yaygınlığı bilinen Vefâ⁶ tarikatına mensup olan Elvan Çelebi, XIV. yüzyılda bu tarikatın en önemli temsilcisi yani şeyhi idi (Elvan Çelebi, 2014, 9). *Menakıb* 'ında Baba İsyanı sırasında Köre Kâdî adlı bir kâdînın II. Gıyaseddin Keyhüsrev'i olumsuz şekilde etkilediğini rivâyet etmektedir (Elvan Çelebi, 2014, 25). Kâdînın fitnelerle sultanı etkilediği ve sonrasında Baba İlyas'tan çeşitli kerametler göstermesini isteyerek isyanın artmasındaki rolüne değinmektedir. Zira Köre Kâdî, Selçuklu devri Anadolu'sunda devletin şer'î hukukunun temsilcisi ve toplumsal hayatın düzenlenmesinde rolü olan bir görevli olarak dinî otoritenin temsilcileriyle ilişkilerinde isyanı körükleyen biri olarak yansıtılmıştır (Elvan Çelebi, 2014, 133). Bu durumda kâdî ve diğer dinî otorite temsilcilerinin zaman zaman farklı fikirlere sahip olup çatışma yaşadıkları anlaşılmaktadır.

Sonuç

Anadolu Selçuklu Devleti'nde hukukî otoriteyle dinî otorite birbirinden bağımsız olmayıp günlük hayat içerisinde birbirlerini etkileyebilen yapıdaydı. Hukukî otorite olan kâdî, emîr-î dâd, kâdî'l-kudât, nâib gibi devlet görevlileri sadece yargılama ve soruşturma türünde görevlerde yer almıyordu, Kâdî ve kâdî'l-kudât özellikle adaletin tecelli etmesi, vakıf haklarının ve toplum yararının gözetilmesi, nikâh akitleri, miras ve yetim mallarının korunması noktasında toplum düzeninin korunmasına dikkat ediyorlardı. Divân-ı Mezâlîm ve emîr-î dâd gibi kurum ve görevliler ise sultanın adaletinin uygulanması ve örfî nitelikli hukukî durumlar söz konusu olduğunda devreye girmekteydiler. Buna istinaden, hukukî otorite yalnızca yargılama içerisinde değil aynı zamanda sosyal yapının ve toplum düzeninin korunmasına destek olan bir yapı şeklinde çalışmaktaydı.

Anadolu Selçuklu toplumunun dinî otoriteyi temsil eden derviş, şeyh, toplumun önde gelen tarikat önderleri, devletin hukukî otoritesine dahil olan resmî görevli olmasalar bile, nüfuzları nedeniyle bürokrasiyle temas halinde olmuşlardı. Mevlânâ ve çevresindeki örnekler bakıldığında, sûfilerin sadece dinî meselelerle ilgili olmadığı, devlet görevlileriyle kurdukları ilişkilerle vergi affı, borç silinmesi ve çeşitli suçların affı konularında günlük hayatın meselelerine dahil olmuşlardı. Bu durum dinî otoritenin hukukî otorite üzerindeki etkisini gösteren durumlardandır. Hacı Bektâş-ı Velî ile kâdî örneğinde, hukukî otoriteyi temsil eden görevlinin sûfilerden etkilenecek tarikata katılması rivâyetine istinaden dinî otorite ile hukukî otorite ilişkisinin tek yönlü bir ilişki ağı olmadığına işaret etmektedir.

Bununla beraber, hukukî otorite ve dinî otorite ilişkisi her daim uyumlu değildi. Elvan Çelebi'nin *Menâkıbü'l-Kudsiyye*'sinde bahsi geçen Köre Kâdî'ya dair yapılan rivâyette, hukukî otoriteyi temsil eden görevlinin dinî otoriteyle fikir ayrılığına düşüp sultan ve saray çevresini olumsuz etkileyebilen bir yapıda oldukları betimlenmektedir. Dolayısıyla, eserlere yansıyan örnekler bakıldığında dinî ve hukukî otoritelerin dönemin siyasî şartlarına göre şekil aldığı anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak, Selçuklu devri Anadolu'sunda bahsi geçen her iki otorite birbirleriyle ilişki kurabilen ve bu ilişkiyi dönemin siyasî atmosferine göre şekillendirebilen, bazen birbirini destekleyici bazen de çatışma halde olarak değerlendirilmeleri gerekmektedir. Hukukî ve dinî otorite

⁶ Vefâi veya Vefâiyye tarikatı Ebû'l-Vefâ el-Bağdâdî'ye nisbet edilen bir tarikat olup Anadolu'da özellikle kırsal kesimlerde yayılmasında katkısı olan Dede Garkın'ın göçebe Türkmen dervişlere yakınlığı bilinen Sultan Alâeddin Keykubâd'ın takdirini kazandığını, sultanın kendisini bizzat ziyaret edip ona on yedi köy vakfettiğinden bahsedilmektedir (Şahin, 2012, 600-601)

ilişkisinin anlaşılması, Selçuklu Anadolu toplumunun ve devlet kademesinin hukuk ve adalet anlayışının anlaşılması açısından önemlidir.

Kaynakça

- Aksarayî, (2023). *Müsâmeretü'l-Ahbâr* (M. Öztürk, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Apaydın, H. Y. (2000). İctihad. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 21, 432–445.
- Ayan, E. (2014). Sultan Sancar'a ait bazı münşeât vesikalarının muhtevası. *İçinde Selçuklu Tarihi Kültür ve Medeniyet I* (ss. 355–382). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Aktaş, Yasemin, (2023). *Türkiye Selçukluları Devleti'nde Adalet ve Adliye Teşkilatı*, Çanakkale, Paradigma Yayınları.
- Budak, Yusuf. (2024) *II. Kılıç Arslan ve Dönemi (1155-1192)*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Eflâkî, (1973). *Âriflerin menkıbeleri I* (T. Yazıcı, Çev.). İstanbul: Hürriyet Yayınları.
- Elvan Çelebi, (2014). *Menâkıbu'l-Kudsîyye fî Menâsıbu'l-Ünsîyye* (İ. E. Erünsal & A. Y. Ocak, Haz.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- El- Hôyî, (2018). *Selçuklu inşâ sanatı* (C. Yakuboğlu & N. Musalı, Haz.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- El- Ömerî, (2014). *Mesâlikü'l-Ebsâr: Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım*. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Hacı Bektâş-ı Velî, (2014). *Velâyetnâme* (H. Duran, Haz.). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İbn Bibî. (2020). *El-Evâmîrü'l-Alâ'îyye fî'l-Umûri'l-Alâ'îyye: Selçuknâme* (M. Öztürk, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi.
- Kara, Seyfullah, (2002), *Anadolu Selçuklularında Din ve Din Kurumları*, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Köprülü, F. (1938). “Orta Zaman Türk Hukukî Müesseseler”. *BELLETEN* 2 (5-6), 39-72.
- Köprülü, F. (1976). *Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Köprülü, F. (1983). *İslâm ve Türk Hukukî Tarihî Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi*, İstanbul, Ötüken Yayınları.
- Mecit, S. (2014). *Anadolu Selçukluları: Bir hanedanın evrimi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mevlânâ Celâleddin Rûmî, (1999). *Mektuplar* (A. Gölpınarlı, Çev.). İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Niğdeli Kadı Ahmed, (2015). *El-Veledü's-Şefîk ve'l-Hâfidü'l-Hâlik* (A. Ertuğrul, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ocak, A. Y. (1996). Hacı Bektâş Vilâyetnâmesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 14, 471–472.
- Ocak, A. Y. (2002). Selçuklular ve Beylikler Devrinde Düşünce. *Türkler*, 5, 503–526.
- Ocak, A. Y. (2014). *Ortaçağlar Anadolu'sunda İslâm'ın Ayak İzleri: Selçuklu Dönemi*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Ocak, A. Y. (2015). *Osmanlı Sufiliğine Bakışlar*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Öngören, R. (2010). Sûfî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 38, 471–472.
- Şahin, H. (2012). Vefâiyye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 42, 600–603.
- Şahin, İ. (1988). Ahî Evran. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 1, 529–530.
- Turan, O. (2014). *Selçuklular zamanında Türkiye*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Türer, O. (2019). *Ana hatlarıyla tasavvuf tarihi*. İstanbul: Ataç Yayınları.
- Tyan, E. (t.y.). Kadı. *Encyclopaedia of Islam, Second Edition*, 4, 373–374.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988) *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Yûnus Emre. (1976). *Yûnus Emre: Hayatı ve bütün şiirleri* (A. Gölpınarlı, Haz.). İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Zencânî. (2024). *Alâeddin Keykubât'a sunulan Siyâsetnâme* (H. H. Adaloğlu, Yay. Haz.). İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Anadolu Selçuklu Devrinde Hukukî Otorite ve Dinî Otorite İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme

An Assessment of The Relationship Between Legal Authority And Religious Authority In The Anatolian Seljuk Period